

Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli

Izabela Lebuda

Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli

NOMOS

© 2014 Copyright by Izabela Lebuda & Zakład Wydawniczy »NOMOS«

Wszelkie prawa zastrzeżone. Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowywana, ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzja: dr hab. Joanna Madalińska-Michalak, prof. UŁ

Publikacja dofinansowana przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej ze środków na działalność statutową

Redakcja wydawnicza: Marta Höffner
Redakcja techniczna: Dariusz Piskulak
Opracowanie rysunków: Marcin Ukleja
Projekt okładki: Michał Dziadkowiec

ISBN 978-83-7688-155-3

KRAKÓW 2014

Zakład Wydawniczy »NOMOS«
31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u; tel./fax: (12) 626 19 21
e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl

Spis treści

Wstęp | 7

CZĘŚĆ I: TEORETYCZNY KONTEKST BADAŃ | 11

Rozdział 1: Sukces – próba konceptualizacji pojęcia | 11

1. Sukces – ujęcie definicyjne i uściślenia terminologiczne | 11
2. Sukces zawodowy | 19
3. Oblicza sukcesu w Polsce – przegląd wybranych badań | 23
4. Podsumowanie | 30

Rozdział 2: Atrybucje sukcesu | 32

1. Atrybucje przyczynowe a atrybucje sukcesu | 32
2. Przegląd wybranych badań nad atrybucjami sukcesu | 35
3. Podsumowanie | 45

Rozdział 3: Sukces w perspektywie pedagogicznej | 46

1. Przegląd badań nad sukcesami nauczycieli | 48
2. Specyficzne uwarunkowania kształtowania poczucia sukcesu nauczycieli | 56
3. Podsumowanie | 63

CZĘŚĆ II: BADANIA WŁASNE – KSZTAŁTOWANIE POCZUCIA SUKCESU NAUCZYCIELI | 65

Rozdział 4: Metodologia badań | 65

1. Zastosowane podejście badawcze: metodologia teorii ugruntowanej | 66
 - 1.1. Procedura przeprowadzonych analiz | 66
2. Technika zbierania danych | 71
3. Dobór osób prowadzących badania | 72
4. Dobór próby | 74
5. Opis próby | 74
6. Weryfikacja interpretacji | 76

Rozdział 5: Prezentacja wyników		78
1. Konstruowanie pojęcia sukcesu przez nauczycieli		78
2. Rozumienie pojęć „sukces zawodowy” i „sukces w pracy nauczyciela”		84
3. Atrybucje sukcesów formułowane przez nauczycieli		92
3.1. Wewnętrzne atrybucje sukcesów zawodowych nauczycieli		92
3.2. Zewnętrzne atrybucje sukcesów zawodowych nauczycieli		100
3.3. Relacja wewnętrznych i zewnętrznych atrybucji sukcesu nauczycieli		103
4. Poczucie sukcesu nauczycieli		107
5. Kształtowanie poczucia sukcesu zawodowego nauczycieli		111
5.1. Marzenia i plany zawodowe: szkoła średnia		112
5.2. Motywy wyboru studiów		114
5.3. Czas studiów: krystalizowanie się planów zawodowych		118
5.4. Ostateczna decyzja: „Będę nauczycielem”		121
5.5. Praca zawodowa nauczyciela		125
5.5.1. Początki pracy nauczyciela – eksploracja i tworzenie roli zawodowej		125
5.5.2. Krystalizowanie się strategii i taktyk w pracy nauczyciela		137
5.5.3. „Strategie działania” – próba typologii nauczycieli		144
5.5.4. Zakończenie kariery zawodowej nauczyciela		155
6. Kształtowanie poczucia sukcesu zawodowego nauczycieli – podsumowanie		159
Zakończenie		163
Bibliografia		169
Spis rysunków		183
Spis tabel		184
Aneks: Dyspozycje do wywiadu z nauczycielem na temat sukcesu		185
Indeks osób		189
Summary: Shaping a Sense of Success in Teachers		193

Wstęp

Kocham moją pracę, więc interesuje mnie każdy, kto do niej wchodzi. Jaki będzie? Czy wniesie jakieś nowe wartości? Czy będzie pracował z chęcią, z zapalem, z najlepszą wolą służenia dobrze wybranej sprawie? Czy zobaczy wszystkie czary i blaski tej pracy, czy cienie tylko zauważy? Czy dostatecznie zrozumie jej doniosłość społeczną, czy będzie w tej pracy szczęśliwy?

(Grzegorzewska 1947-1961/2002: 7)

W obliczu ożywionej debaty społecznej nad kondycją polskiej edukacji, jednym z obszarów wymagających szczególnej uwagi jest przygotowanie i realizacja roli zawodowej przez nauczycieli. Wymaga to poznania zarówno czynników stresujących, utrudniających efektywne i satysfakcjonujące wypełnianie obowiązków, jak i uwarunkowań salutogennych, dostarczających pozytywnych doświadczeń. Celem niniejszej pracy jest poznanie definicji, atrybucji a przede wszystkim uwarunkowań poczucia sukcesu nauczycieli na kolejnych etapach ich kariery.

W związku ze zmianami ustrojowymi, które nastąpiły w Polsce w 1989 roku, zagadnienia związane z sukcesem nabierają coraz większego znaczenia. Choć termin ten funkcjonował w polskiej rzeczywistości wcześniej, to jednak miał konotacje głównie ideologiczne. Odnosił się do sukcesów grup, instytucji i pojawiał się w kontekście realizacji wyznaczonych założeń politycznych (por. Głowiński 1993: 13). Obecnie stanowi jeden z bardziej popularnych obszarów zainteresowania społecznego. Obserwacja rzeczywistości, liczne badania i rozważania teoretyczne prowadzone na gruncie pedagogiki, psychologii, socjologii i filozofii (m.in. Gadacz 2008; Hildebrandt-Wypych i Kabacińska 2010; Jedlewska 2007; Melosik 2007; Pisarek 2000) wskazują na systematyczny wzrost zainteresowania tym zagadnieniem. Polski rynek jest zalewany przytłaczającą liczbą poradników, kursów i warsztatów,

obietujących szybko i łatwo realizację planów, podających gotowe „recepty”, która mają ułatwić dynamiczne pięcie się po szczeblach kariery zawodowej przy jednoczesnej gwarancji idyllicznego życia osobistego. Nie dziwią więc wnioski, że żyjemy w cywilizacji „mody na sukces” (Mandal 2003: 71), w której mamy do czynienia z presją osiągania sukcesów, rozumianych zwłaszcza jako maksymalizowanie zysków i zwiększanie stanu posiadania. Pedagodzy alarmują, że dla młodych ludzi coraz większe znaczenie mają dobra materialne i wartości związane z karierą zawodową, a na dalszy plan schodzą wartości samorealizacyjne (m.in. Gmerek 2008; Kopka 2002; Melosik 2007). W związku z tym coraz częściej formułowane są postulaty, zgodnie z którymi szkoła powinna aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu wzorów sukcesu (Jedlewska 2007; Melosik 2007). Jedną z możliwych interwencji jest uwrażliwienie na tę problematykę nauczycieli. Wcześniej jednak warto poznać definicje i atrybucje sukcesu funkcjonujące w tej grupie, która przez modelowanie i bezpośrednie oddziaływanie wpływa na postawy młodego pokolenia. Ciekawe jest również, jak we współczesnym świecie, pełnym niejasności, nieznanymi wcześniej rozwiązań, kreowania nowych potrzeb i dążeń odnajdują się nauczyciele: czy czują się ludźmi sukcesu, w jakich dziedzinach życia mają osiągnięcia, z których są zadowoleni, w czym upatrują ich przyczyn i w końcu – co wpływa na ich pozycjonowanie na kontinuum poczucia sukcesu. Dlatego też celem niniejszej pracy jest eksploracja rzeczywistości edukacyjnej, skoncentrowana na zagadnieniach związanych z sukcesem, oraz refleksja nad implikacjami wyników dla praktyki edukacyjnej. Przedstawionym rozważaniom przyświeca nadzieja, że poznanie definicji, atrybucji i trajektorii kształtowania poczucia sukcesu nauczycieli przyczyni się, choć po części, do rozwoju poradnictwa zawodowego w tym zakresie i pomoże efektywnie wspierać nauczycieli w wypełnianiu obowiązków zawodowych.

Praca składa się z dwóch części: teoretycznej i empirycznej. W pierwszej przedstawiono dane dotyczące rozumienia sukcesu, przegląd badań nad postrzeganiem sukcesu przez polskie społeczeństwo, informacje o atrybucjach przyczynowych, rozważania nad wybranymi, specyficznymi w kontekście edukacyjnym, warunkami kształtowania sukcesu. Część empiryczna, zrealizowana w ramach metodologii teorii ugruntowanej, zawiera rekonstrukcję definicji i atrybucji sukcesu nauczycieli, a także uwarunkowania sukcesu na kolejnych etapach rozwoju ich kariery zawodowej. Na zakończenie sformułowano kilka wskazówek co do przygotowania i wsparcia nauczycieli.

Mimo że niniejsza praca ma charakter pedeutologiczny, odwołano się w niej do opracowań psychologicznych, socjologicznych i filozoficznych. Wiedza z tych dziedzin, pokrewnych pedagogice, stanowiła wsparcie teoretyczne przy określeniu dyspozycji badawczych i pomogła w analizie uzyskanych informacji (por. Łobocki 2007: 18; Mieszalski 1995: 34; Żechowska 1978: 9). Mając na uwadze odrębność pracy nauczyciela, w znaczącej mierze pominięto bogatą literaturę z zakresu zarządzania, marketingu i ekonomii, odwołując się jedynie do kilku kluczowych, można rzec, klasycznych publikacji (m.in. Judge i Bretz 1994; Judge i in. 1995; Judge i in. 1999).

Książka ta powstała na podstawie jednego z dwóch studiów badawczych, mianowicie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Firkowskiej-Mankiewicz.

W tym miejscu chciałam serdecznie podziękować za opiekę naukową, pomoc merytoryczną i wsparcie Pani Promotor oraz dr hab. prof. APS Maciejowi Karwowskiemu. Dziękuję również koleżankom i kolegom z Zakładu Psychopedagogiki Kreatywności oraz dr Agnieszce Wołowicz-Ruszkowskiej, za inspirujące rozmowy, konsultacje i wiarę w pomyślne zakończenie pracy. Za wnikliwą lekturę i recenzję dziękuję Pani Profesor Joannie Madalińskiej-Michalak.

Za pomoc w realizacji wywiadów i owocne dyskusje nad ich tematyką dziękuję Studentom uczestniczącym w projekcie badawczym.

Szczególne podziękowania kieruję pod adresem uczestników badania, którzy niejednokrotnie przełamywali swoje obawy i poruszali tematy budzące ich dyskomfort, czyniąc to z nadzieją, że ich doświadczenia i przemyślenia przyczynią się do rozwoju edukacji i wsparcia kolejnych pokoleń specjalistów.

Dziękuję moim bliskim za cierpliwość, zaangażowanie i inspirację do pracy. Książka ta nie powstałaby bez ich wsparcia i wyrozumiałości.

Pracę dedykuję Oliwii i Lilianie z nadzieją, że w trakcie swojej edukacji spotkają wspaniałych nauczycieli, którzy dostarczą im mądrych wskazówek i wzorów w dążeniu do realizacji marzeń, w poznawaniu siebie i świata.